สัตตมหาสถานภาพจำลองเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา

ภายในวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

ปรียานุช คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

และนักศึกษาชั้นปีที่ ๑/๒๕๖๕ ในวิชาสถาปัตยกรรมไทย

สัตตมหาสถาน [สัดตะมะหาสะถาน] ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง สถานที่ ๗ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขภายหลังตรัสรู้ เป็นสถานที่ทรงยั้งอยู่เพื่อเสวยวิมุตติสุขหลังจากทรงตรัสรู้แล้ว ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน รวม ๔๙ วัน เพื่อพิจารณาโพธิญาณที่ได้ทรงตรัสรู้นั้นให้แน่พระทัย ภาพสัตตมหาสถาน ที่รู้จักกันดีในหมู่นักประวัติศาสตร์ศิลปะ คือ ประติมากรรมในวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ ที่เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ กับจิตรกรรมในวัดเกาะแก้วสุทธาราม เพชรบุรี ซึ่งเป็นศิลปะสมัยอยุธยา นอกจากนี้ยังมีการจำลองสัตมหาสถานในที่อื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น วัดเจ็ดยอด หรือวัดโพธารามมหาวิหาร เชียงใหม่ ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช ด้วยศิลปะล้านนา และที่พระธาตุบังพวน หนองคาย เป็นต้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม ศิลปะอยุธยา เพชรบุรี

ที่มา : http://www.reurnthai.com/index.php?topic=3114.0

คติการจำลองสถานที่หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในศาสนสถานปรากฏทั้งในงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ยกตัวอย่างเช่น การจำลองรูปแบบอาคารสังเวชนียสถาน ภาพจิตรกรรมจำลองเหตุการณ์พุทธประวัติตอนมารผจญ ที่มักวาดไว้บนกำแพงด้านสกัดฝั่งตรงกันข้ามของพระประธาน การจำลองเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ที่มักแสดงในรูปแบบของพระพุทธรูปปางสมาธิ หรือเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานที่แสดงพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ที่ประธานของพระอุโบสถ หรือพระวิหาร เป็นต้น

สัตตมหาสถานของวัดสุทัศนเทพวราราม ตั้งอยู่ริมกำแพงวัดด้านถนนอุณากรรณในเขตพุทธาวาส โดยสร้างเรียง ลำดับเป็นแถวเดียวกันตามแนวทิศเหนือทิศใต้ ทั้งหมดถูกสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยโปรดฯ ให้สร้างขึ้นแทนธาตุเจดีย์ เมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๓๘๕[๑] นับเป็นสัตตมหาสถานแห่งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วยรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างศิลปะไทย กับศิลปะจีน[๒] มูลเหตุการสร้างสัตตมหาสถานประการหนึ่งอาจเกี่ยวข้องกับ สมฑูตคราวพระอาจารย์ดี พระอาจารย์เทพ เดินทางกลับมาจากลังกา ได้นำต้นพระศรีมหาโพธิ์มา ๓ ต้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปลูกไว้ที่วัดสระเกศต้น ๑ วัดมหาธาตุต้น ๑ และที่วัดสุทัศน์ต้น ๑ ด้วยเชื่อถือว่า “**ต้นพระศรีมหาโพธิ์**” นั้นเป็น “**บริโภคเจดีย์**” ตามคติอย่างโบราณ และมูลเหตุอีกประการหนึ่งเกี่ยวเนื่องในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ปรากฏในพระราชพิธี ๑๒ เดือน มีพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวไว้ว่า

“พระบาทสมเด็จฯพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงเรื่องการสร้างพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ ซึ่งมีปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงสร้างขึ้นนั้น ทรงเห็นว่าเป็นสร้างรูปสัตว์ รูปสิงห์ เหมือนทำเครื่องเล่นอยู่ไม่เป็นที่ชักชวนความเลื่อมใสยินดี จึงทรงพระราชดำริยักอย่างใหม่ให้กรมสมเด็จสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงตรวจพระอิริยาบถของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีปรากฏมาในพระคัมภีร์ต่างๆ จะมีสักกี่อย่าง กี่ปาง ในเวลานั้นตรวจกันได้ว่ามา ๓๗ ปาง ประจวบเวลาที่พบแร่ทองแดงเมืองจันทึกขึ้นใหม่ จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ นั้นไว้ทั้ง ๓๗ ปาง เมื่อสร้างเสร็จก็ตั้งไว้ที่หอพระปริต”[๓]

ในปัจจุบันพระพุทธรูปชุดนี้ทางวัดได้เคลื่อนย้ายมาเก็บไว้ที่พระวิหารหลวง และหล่อองค์จำลองนำไปประดิษฐานแทนที่เดิม

---

[๑] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ. และประพันธ์ ตรีณรงค์, **วัดสุทัศนเทพวรารามมหาวิหาร**, กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพาณิชย์. (หน้า ๔๓-๕๙).

[๒] ที่มา : https://www.gotoknow.org/posts/598293 เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๖

[๓] พีระพัฒน์ สำราญ, ๒๕๕๘, **สถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม = The architectural study of Wat Suthat Thepwararam**, กรุงเทพฯ : ศูนย์ข้อมูลสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (หน้า ๑๐๔).

รูปหล่อทองแดงของปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่เคลื่อนย้ายมาจากสัตตมหาสถานนำมาเก็บไว้ในพระวิหารหลวง

และหล่อรูปจำลองที่ถูกนำไปแทนที่

ที่มา : https://www.kidjapak.com/archives/13694/ทัศนาวัดสุทัศน์-ชมโบสถ์/

สัตตมหาสถานของวัดสุทัศนเทพวรารามบอกเล่าถึงเหตุการสำคัญทางพุทธประวัติในช่วงที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขภายหลังตรัสรู้ เหตุการณ์ดังกล่าวมีรูปแบบและองค์ประกอบดังนี้[๔]

---

[๔] สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ. และประพันธ์ ตรีณรงค์, **วัดสุทัศนเทพวรารามมหาวิหาร**, กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพาณิชย์. (หน้า ๖๑-๖๘).

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๑ โพธิบัลลังก์** หรือ**บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์** เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ทรงประทับต่อที่ต้นศรีมหาโพธิ์ต่ออีก ๗ วัน ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาท แล้วเทวดาก็มาแสดงความยินดีกับพระพุทธองค์ ในโพธิ์บัลลังก์ของวัดสุทัศนเทพวราราม มีการนำต้นพันธุ์ที่นำกิ่งพันธุ์จากประเทศลังกา เมืองอนุราธปุระมาปลูกไว้สมมุติเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้ โดยปลูกอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ใต้ต้นโพธิ์มีรัตนบัลลังก์ไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย รูปพระแม่ธรณีบีบมวยผมและหมู่มารหน้าตาต่างๆกัน ตั้งอยู่ตรงหน้ารัตนบัลลังก์

รูปศิลาจีนสลักหมู่มารในส่วนโพธิบัลลังก์

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๒ อนิมิสเจดีย์** หรือ**เจดีย์ที่ไม่กะพริบตา** เนื่องจากพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับทางทิศอีสานของต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้วหันกลับมา พระองค์ประทับยืนและจ้องต้นโพธิ์ด้วยตาไม่กะพริบ ตลอด ๗ วัน เป็นการระลึกถึงบุญคุณของต้นโพธิ์

องค์ประกอบสำคัญของอนิมิสเจดีย์ คือ เก๋งจีนศิลา สลักเป็นรูปปราสาท ที่จัดเป็นงานศิลปกรรมจีนที่โดดเด่นที่สุดที่ปรากฏในสัตตมหาสถาน วัดสุทัศนเทพวราราม คือ ทำเป็นเก๋งจีนศิลา สลักเป็นรูปปราสาท ตั้งอยู่บนฐานสูงมีบันไดทางขึ้น ประดิษฐานพระพุทธรูปปางถวายเนตร รอบผนังฐานปั้นลายนูนต่ำรูปท้องฟ้า ก้อนเมฆ และเทวดารำล่องลอยอยู่บนฟ้า ด้านหน้าเก๋งจีนเป็นรูปปั้นช้าง รูปปั้นสิงโต และรูปจำลองพระอนิมิสเจดีย์ ศาลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงนำมาจากประเทศจีน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ๒๕๕๑ : ๑๙๙ – ๒๑๑) เก๋งจีนนี้สมมุติเป็น พระอนิมิสเจดีย์ ที่ประทับยืนทอดพระเนตรดูต้นมหาโพธิ์[๕]

---

[๕] ที่มา : https://www.gotoknow.org/posts/598293 เข้าถึงเมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๖๖ และศักดิ์ชัย สายสิงห์, ๒๕๕๑, **งานช่างพระนั่งเกล้า,** กรุงเพทฯ : มติชน.

เก๋งจีนอนิมิสเจดีย์ และพระพุทธรูปปางถวายเนตรในเก๋ง จากสัตตมหาสถานอนิมิสเจดีย์ วัดสุทัศนเทพวราราม

ที่มา : https://pantip.com/topic/30757951

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๓ รัตนจงกรมเจดีย์** หรือ**เจดีย์แห่งทางจงกรม**ที่ประดับด้วยเพชรพลอย พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตที่จงกรมขึ้นระหว่างกลางแห่งอนิมิสเจดีย์ กับต้นพระศรีมหาโพธิ์ เสด็จเดินจงกรมตลอด ๗ วันหลังจากตรัสรู้ลักษณะของรัตนจงกรมเจดีย์เป็นแผ่นศิลาบนฐานสี่เหลี่ยมสูง ที่สมมติเป็นรัตนจงกรมเจดีย์ บนแผ่นศิลาประดิษฐานพระพุทธรูปปางเสด็จจงกรม

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๔ รัตนฆรเจดีย์** หรือ**เจดีย์แห่งอาคารที่ประดับไปด้วยเพชรพลอย หรือเรือนแก้ว** พระพุทธเจ้าเสด็จไปทางทิศตะวันตกของรัตนจงกรมเจดีย์ หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นศรีมหาโพธิ์ ทรงประทับอยู่ในเรือนแก้วซึ่งเทวดาบันดาลถวาย พิจารณาพระอภิธรรมปิฎกในเรือนแก้วนั้นตลอด ๗ วัน รัตนฆรเจดีย์มีลักษณะเป็นศิลาทรงโรงแบบจีน มีศิลาจีนสลักรูปอาคารหรือเรือนอีกหลังหนึ่งที่มีฐานเตี้ยกว่าโดยหลังแรกสมมติว่าเป็นเรือนแก้วหรือรัตนเจดีย์ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๕ อชปาลนิโครธ** หรือ**ต้นไทรของผู้เลี้ยงแพะ** หลังจากทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าเสด็จไปทางทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ และประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะตลอด ๗ วัน ในช่วงนี้มีธิดามาร ๓ นางได้มาประโลมพระองค์แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ และพญามารมาอาราธนาให้เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแต่ทรงปฏิเสธ พระองค์ทรงให้รอจนกว่าพุทธบริษัทจะสืบศาสนาก่อน อชปาลนิโครธรมีลักษณะเป็นต้นไทรบนฐานก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทับนั่งยกพระหัตถ์ขวาห้ามธิดาพญามาร มีรูปกระบือสลักจากศิลาจีนตั้งอยู่บริเวณต้นไทร

พระพุทธเจ้ากับ ๓ ธิดามาร ในส่วนอชปาลนิโครธ

ที่มา : https://bearducktravel.com/wat-suthat-thepwararam-ratchaworamahawihan/

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๖ มุจลินท์** หรือ**ราชาแห่งต้นมุจละ** พระพุทธเจ้าทรงทำสมาธิใต้ต้นมุจลินท์ หรือต้นจิก ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในขณะนั้นเกิดฝนหลงฤดูพญามุจลินทนาคราชมาเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงวงขนด

แผ่พังพานของตนปกป้องพระพุทธเจ้าจากฝนตลอด ๗ วัน สัตมหาสถานแห่งนี้มีลักษณะเป็น ต้นจิก บนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปางนาคปรก มีอ่างรูปสี่เหลี่ยมสลักด้วยศิลาจีนปลูกบัวใส่ปลา และเต่าในอ่าง

พระพุทธรูปปางนาคปรกทองแดงที่ถูกย้ายจากสัตตมหาสถานมุจลินท์ ไปเก็บไว้ที่พระวิหารหลวง

ที่มา : https://www.bloggang.com/m/viewdiary.php?id=jidjad&month=10-2007&date=16&group=90&gblog=13

เหตุการณ์ใน**สัปดาห์ที่ ๗ ราชายตนะ** หรือ**ที่อยู่แห่งพระราชา** พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นไม้ชื่อว่า ราชายตนะ หรือต้นเกด ตลอด ๗ วัน ในสัปดาห์สุดท้าย ท้าวสักกะได้มาถวายผลสมออันเป็นยาระบายและนำสรงพระพักตร์ ในสัปดาห์นี้พระพุทธเจ้าฉันอาหารเป็นมื้อแรก จากพ่อค้าสองคนคือ ตปุสสะและภัลลิกะ พร้อมด้วยขบวนเกวียนเดินทางผ่านมาพบพระพุทธเจ้า จึงเข้ามาถวายสัตตุก้อน สัตตุผงที่เป็นเสบียงเดินทาง และได้แสดงตนเป็นปฐมอุบาสกอ้างพระพุทธพระธรรมเป็นสรณะ จตุโลกบาลถวายบาตรพระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้ารวมบาตรให้เป็นหนึ่งเดียว ลักษณะของราชายตนะ เป็นต้นเกดบนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางรับผลสมอนั่งสมาธิหัตถ์ขวาถือผลสมอ ด้านข้างมีศิลาจีนสลักรูปม้าเทียมเกวียน

ความน่าสนใจของสัตมหาสถานของวัดสุทัศนเทพวราราม คือการผสมผสานกันของศิลปะของสองวัฒนธรรมได้อย่างน่าสนใจ ยกตัวอย่างเช่น รูปศิลาจีนสลักที่มีการผสมผสานรูปแบบศิลปกรรมโดยส่วนหัวคล้ายหัวโขนตัวลิงของไทย มีส่วนตัวเป็นตัวงิ้วจีน หรืออาจเป็นส่วนหัวของมังกรก็ได้ เป็นต้น